

Юркевич О. М.

к. е. н., доцент,

кафедра корпоративних фінансів і контролінгу, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

e-mail: ok.yurkevich@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8172-0186

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ ТА ІСНУВАННЯ ЗАБОРОНИ НА ПОЗИЧКОВИЙ ПРОЦЕНТ В ІСЛАМСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДОКТРИНІ

Yurkevych O.

PhD in Economics, Associate Professor,

Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

e-mail: ok.yurkevich@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8172-0186

HISTORICAL PRECONDITIONS OF EMERGENCE AND EXISTENCE THE PROHIBITION FOR BANK'S INTEREST IN ISLAMIC ECONOMIC DOCTRINE

Анотація. Метою даної статті є дослідження історичних передумов для існування заборони на позичковий процент у сучасній ісламській економічній доктрині. Сьогодні ісламські фінанси є складовим елементом глобальної фінансової системи. Їх обсяг складає майже 2 трлн дол., продовжуючи постійно зростати. Для деяких мусульманських країн цей тип фінансових відносин має системну важливість, сприяє їх фінансовому розвитку та полегшує доступ населення до різноманітних фінансових послуг.

Сутність позичкового проценту та природу пов'язаних з ним економічних відносин вперше було досліджено філософами стародавнього світу Ксенофонтом, Платоном, Аристотелем. У подальшому, з приходом монотеїстичних авраамічних релігій — іудаїзму, християнства, ісламу, позичковий процент розглядався лише з точки зору релігійної етики, однозначно засуджувався і визначався негативним явищем. З появою капіталістичних відносин і зростанням ролі кредиту, ставлення до нього змінилось і відбулась диференціація позичкового відсотка на банківський — широко вживаний в економічній діяльності та лихварський — засуджуваний суспільством. Проте, в деяких економічних системах, мова йдеться про мусульманські країни, позичковий відсоток є заборобою, оскільки засуджується релігією.

З другої половини XX століття під впливом низки чинників у багатьох мусульманських країнах почався процес реісламізації (так зване, Ісламське відродження), метою якого було відновлення основоположних релігійних принципів у суспільних відносинах. Загальна реісламізація, бажання мусульманського населення повернутися до більш культурно автентичних форми соціально-політичної організації, разом з впливом «нафтодоларів» обумовили виникнення та швидкий розвиток ісламського банківського сектору.

Сьогодні, в цілому, у мусульманських правознавців існує консенсус недозволеності використання банківського відсотку в економічній діяльності. Цей консенсус апелює до джерел теорії та методології ісламської юриспруденції, якими, перш за все, є:

Коран і Сунни (беззаперечні джерела наказів для усіх мусульман), в яких будь-яка форма фіксованих і заздалегідь визначених відсотків, як невеликих, так і великих; незалежно від цілей використання — чи то інвестиції, заощадження або споживання, вважається загальною заборобою. Більш того, дане трактування *ріба* було інституціалізовано численними фетвами, виданими за міжнародним шариатським стандартом (International Shariah Standard) у багатьох країнах. Наприклад, MUI (Indonesian Council of Ulama) в Індонезії, SAC-BNM (Sharī'ah Advisory Council-Bank Negara Malaysia) у Малайзії. Своєю чергою, така інституалізація закріпила юридично концепцію безпроцентного банкінгу у всієї доктрині ісламських фінансів.

Ключові слова: ісламська економічна доктрина, ісламські фінанси, історія економічної думки, міжнародна фінансова система, *ріба*, Близький Схід.

Abstract. The purpose of the article is to study the historical preconditions for existence of a ban on any kind of bank's interest in modern Islamic economic doctrine.

Today, Islamic finance is an integral part of the global financial system. Its volume is almost USD 2 bln., proceeding to grow steadily. For some Muslim countries, this type of financial relationship has of systemic importance, promotes their financial development and facilitates public access to a variety of financial services.

The essence of loan interest and the nature its economic relations were first studied by the philosophers of ancient world, Xenophon, Plato, Aristotle. Later, with the advent of monotheistic Abrahamic religions — Judaism, Christianity, Islam, the loan interest was considered only in terms of religious ethics, clearly condemned and defined as a negative phenomenon.

With the advent of capitalism and the growing role of credit, attitudes toward it had changed and there had been a differentiation for general loan interest to bank's interest — which is widely used in economic activities and usurious interest — which is condemned by society. However, in some economic systems, we are talking about Muslim countries, any kind of loan interest is prohibited because it is condemned by religion Islam.

In the second half of the twentieth century, under the influence of numerous factors in many Muslim countries the process of re-Islamization (the so-called Islamic revival) began, which aimed to restore fundamental religious principles in social relations. General re-Islamization, the desire of the Muslim population to return to more culturally authentic forms of socio-political organization, together with the influx of «petrodollars» led to emergence and rapid development of Islamic banking sector.

Today, in general, Muslim jurists have a consensus on the inadmissibility for using bank's interest in economic activities. This consensus appeals to the sources of theory and methodology for Islamic jurisprudence, which are, first of all: the Qur'an and Sunnah (indisputable sources of direct orders for all Muslims). Any form of fixed and predetermined percentages, both small and large; regardless of the purpose, whether for investment, savings or consumption, is considered a general prohibition. Moreover, this interpretation of *riba* has been institutionalized by numerous fatwas issued under the International Shariah Standard in many countries. For example, MUI (Indonesian Council of Ulama) in Indonesia, SAC-BNM (Sharī'ah Advisory Council-Bank Negara Malaysia) in Malaysia. In turn, such institutionalization has legally imposed the concept of interest-free banking throughout the doctrine of Islamic finance.

Keywords: Islamic economic doctrine, Islamic finance, history of economic thought, international financial system, financial institutions, *riba*, the Middle East.

JEL Classification: F390

Постановка проблеми. Ісламська економічна доктрина — це комплекс принципів, методів, інструментів та механізмів, які визначають специфіку створення та функціонування організаційних форм бізнесу та структурованих фінансових продуктів/інструментів що є розповсюдженими в мусульманських кра-

інах з релігійними (Religious law) або змішаними правовими системами (Mixed legal systems). В основі всього комплексу лежать певні заборони, які власне, і визначають специфіку існуючих організаційних форм бізнесу і форм фінансового структурування в рамках ісламської економічної доктрини. Головною з цих заборон є: *ріба* (заборона на позиковий процент), що визначає існування у сучасній глобальній фінансовій системі такого явища, як безвідсотковий банкінг (Islamic banking, interest-free banking), який, своєю чергою, є ключовим сегментом (за абсолютними обсягами і за відносною динамікою зростання) усієї системи фінансових відносин, яким можна охарактеризувати — «ісламські фінанси».

Сьогодні ісламські фінанси є складовим елементом глобальної фінансової системи. Їх обсяг складає майже 2 трлн дол., продовжуючи постійно зростати. Для деяких мусульманських країн цей тип фінансових відносин має системну важливість, сприяє їх фінансовому розвитку та полегшує доступ населення до різноманітних фінансових послуг. Отже, дослідження базових засад функціонування ісламських фінансів — наявних релігійних заборон, історичних передумов їх появи та існування дає можливість краще розуміти саму концепцію ісламських фінансів і досліджувати наукову проблематику їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна думка щодо позичкового проценту має два підходи. Перший — класична економічна теорія, що досліджує його роль, значення та місце у фінансуванні виробничої діяльності і створенні валової доданої вартості, участі та створенні умов для ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці, взаємозв'язку з ризиком і невизначеністю на фінансових ринках — широко представлена в численних працях. Другий підхід, що реалізовується в рамках ісламської економічної доктрини, пов'язаний з ісламською релігійною етикою. Його метою є дослідження існуючих в ісламі заборон з точки зору їх впливу на ефективність функціонування всієї економічної системи та обґрунтування переваг безвідсоткового банкінгу перед конвенціональною фінансовою діяльністю. Цей підхід також широко представлено в численних працях ісламських економістів та юристів.

Серед вітчизняних дослідників даної проблематики можна відмітити праці О.М. Мозгового, О.В. Субочева [1], щодо аналізу сутності доктрини ісламських фінансів; публікації О.М. Юркевич, В.П. Залізнюк, щодо дослідження історичних передумов виникнення ісламських фінансів [2] і чинників еволюції ісламської економічної доктрини [3]; В.В. Корнєєва, щодо особливостей розвитку ісламської фінансової моделі. Дана робота продовжує низку зазначених публікацій, зосереджуючи увагу саме на історичних причинах того, чому релігійні обмеження на певні види економічної діяльності, що існували в давні часі у всіх трьох авраамічних релігіях, на сьогодні залишилися лише в ісламі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні публікації щодо ісламських фінансів, можливостей і ризиків, що закладені в цей тип фінансових відносин, мало уваги приділяється саме взаємозв'язку цього явища з історичними подіями, на фоні яких була сформована доктрина ісламських фінансів та її ключові концептуальні положення. Не до кінця також досліджена причина їх бурхливого розвитку з кінця 70-х років XX ст. Чи це пов'язано з ендегенними факторами і можна стверджувати, що феномен ісламських фінансів є внутрішньо стійким і має подальший потенціал розвитку,

чи, навпаки, це пов'язано з тимчасовими факторами зовнішнього впливу і можна припустити що ісламські фінанси носять ознаки бульбашки, мінливості і внутрішньої слабкості.

Формулювання цілей статті. Ісламська економічна доктрина виникла в середині VII ст. і повністю ґрунтується на релігійній етиці ісламу. Оскільки основою для становлення ісламу стали само релігійно-філософські вчення іудаїзму та християнства, ця релігія перейняла від них, багато в чому, не тільки теологічно-світоглядну парадигму (спільну для всіх трьох авраамічних релігій), але також і етичні постулати організації соціально-економічних відносин.

Метою даної статті, за допомогою методів систематизації та узагальнення, є дослідження історичних передумов існування заборони на позичковий процент у сучасній ісламській економічній доктрині. Відповідно, *об'єктом* дослідження є процес еволюції економічної думки щодо позичкового проценту. *Предмет* дослідження — історичні події та їх наслідки в контексті розвитку ісламської економічної доктрини.

Виклад основного матеріалу. За часів докапіталістичного періоду, відносини займу мали виключно лихварську природу. Лихварство, це — надання грошей у борг під відсотки (в зростання). В сучасних умовах під лихварством розуміють надання коштів у борг під «необґрунтовано високий відсоток» (у порівнянні зі звичайною практикою, що склалася) [4]. Лихварський кредит (примітивне кредитування) був характерним для ранніх форм кредитно-грошових відносин, коли він обслуговував непродуктивні витрати знаті, дрібних ремісників і селян. Кредиторами-лихварями були, насамперед, заможні купці і відкупники податків. Чималу роль грали різноманітні храми (наприклад, Дельфійський) та лицарські ордени (наприклад, Тамплієрів).

Характерною рисою лихварського кредиту і в рабовласницькому суспільстві, і за часів феодалізму були висока ставка відсотка і великий розкид її рівня. Так, межі ставки могли коливалися від 100 до 900 % річних. Такий кредит не носив виробничого характеру, а відсоток поглинав не тільки доданий продукт, але і частину необхідного. Відповідно, соціальною базою таких відносин могло бути тільки жорстке пригнічення боржника і позаекономічні стосунки.

Лихварство було відомо з давніх часів. У цивілізаціях ранньої бронзової доби (3500–1200 рр. до н.е.), таких як Шумер, Вавилон, Ассирія та Фінікія, лихварство було невід'ємною частиною господарської діяльності. З метою обмеження негативного впливу лихварства на суспільство на законодавчому рівні було визначено класифікацію боргових відносин, правила нарахування відсотків, умови повернення боргу, умови втрати майна та свободи боржником. Але ці заходи не були спрямовані на заборону лихварства як такого, а лише мали на меті впорядкувати боргові відносини та обмежити свавілля окремих лихварів.

Особливого негативного забарвлення воно отримало з приходом монотеїстичних авраамічних релігій — іудаїзму, християнства, ісламу, які однозначно визначили лихварство гріхом. Така оцінка була обумовлена, перш за все, негативними морально-соціальними наслідками лихварства, яке сприяло з одного боку — бідності, несправедливості, борговій кабалі (рабству), майновому розшаруванню суспільства. З іншого — заохочувало жагу до наживи, непродуктивну працю, експлуатацію людини. Зрештою, лихварство руйнувало релігійну мораль і викликало соціальну напругу.

Вперше негативне ставлення до лихварства у релігійній літературі було чітко сформульовано в Торі (сукупність іудейського традиційного релігійного закону). В іудаїзмі позика грошей під відсоток одновірцям заборонена. Дискусії були лише з приводу, чи є заборона лихварства універсальним принципом або поширюється лише на єврейську громаду. В той же час, богоугодною справою було надання членам єврейської громади безвідсоткових кредитів, борг за якими при певних умовах можна було пробачити. Надання безвідсоткового кредиту вважалося вищою формою благодійності, у порівнянні зі звичайною милостинею. Згодом тексти Торі були інтерпретовані авторитетними єврейськими філософами (наприклад, Моше бен Маймон, 1135-1204 рр.) [5], як такі, що дозволяють стягувати відсотковий дохід з не євреїв. Отже у подальшому в іудаїзмі не було заперечень проти лихварської практики по відношенню до не євреїв, але суворо засуджувалося лихварство по відношенню до єдиновірців.

У християнстві немає прямої заборони на стягування відсотків. У Старому Завіті лихварство і боргове рабство пропонується лише обмежувати та регламентувати. У Новому Завіті підтримується надання безвідсоткових кредитів.

Незважаючи на це, у ранньому Середньовіччі християнські богослови жорстко засуджували лихварство у будь-яких формах. У 325 році Нікейський (Вселенський) собор християнської церкви (на Вселенських соборах обговорюються питання доктринального характеру) засудив стягування відсотків. Іоан Золотоуст, чий авторитет був значним у формуванні догматики, організації і богослужіння християнської церкви однозначно виступав проти лихварства і вважав, що «...немає нічого ганебнішого, як стягувати лихварські відсотки». У 1139 році Другий Латеранський собор визнав будь-які форми лихварства забороненими. У 1311 році Папа Климент V на В'єннському соборі погрожував відлученням від церкви тим правителям, які законодавчо дозволяли позичковий відсоток. Однак заборона лихварства задовольняла християнство до тих пір, поки не почався інтенсивний розвиток торгівлі (кінець XI — початок XII ст.), коли виникла потреба у фінансуванні масштабних економічних проектів [6].

Іслам категорично засуджує лихварство. У Корані слово «*ріба*» зустрічається 8 разів, усього ж віршів, що мають відношення до *ріба*, в Корані налічується 12 звернень. Засудження лихварства з'являється ще в ранніх аятах Корану. Найповніше і найчіткіше заборона лихварства сформульована у групі аятів Аль-Бакара, які розташовані відразу слідом за аятами, про благодійність (з метою продемонструвати суперечності володіння багатством). Благодійність — це безоплатне «давання», а лихварство — безкарне «відбирання» [7].

Важливо зауважити, що хоча засудження лихварства, як виду господарської діяльності, пов'язують перш за все з релігійною етикою, проте обґрунтування негативного сприйняття природи лихварства було сформульовано ще ранньою філософською думкою протягом V—IV ст. до н.е. задовго до появи християнства та ісламу.

Основною економічною проблемою, яку досліджували філософи стародавнього світу, це — сутність багатства і фактори його зростання. З цього приводу можна згадати праці таких видатних мислителів, як Ксенофонт («Домострой»), Платон («Держава»), Аристотель («Політика»). Узагальнюючи їх погляди можна визначити таке: всю господарську діяльність вони розподіляли на економію та хрематистику (рис. 1).

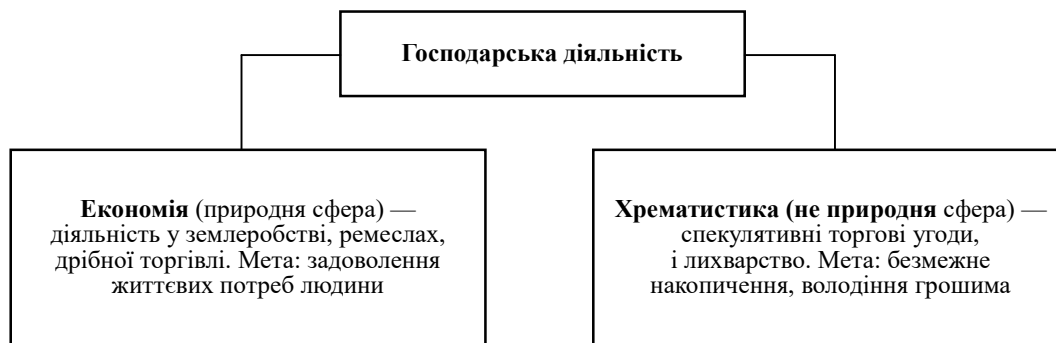

Рис. 1. Рання філософська думка про лихварство

За думкою Аристотеля, хрематистика (від грец. — збагачення) не є продуктивним видом діяльності, оскільки вона націлена на експлуатування. У своїх відомій праці «Політика» (Частина X), Аристотель писав: «...лихварство пов'язано з хрематистикою, оскільки воно черпає свій прибуток з самих грошей, а не з речей, для розповсюдження яких ці гроші були введені. Гроші повинні полегшувати торгівлю там, де бартер не можливий, але лихварський відсоток збільшує самі гроші. Тому цей вид збагачення — самий не прийнятний» [8].

У ранньому середньовіччі негативне ставлення до багатства та накопичення набуває форми релігійних догм. Економічна думка тих часів категорично засуджувала торговий прибуток і лихварський відсоток, характеризуючи їх як результат несправедливого обміну та присвоєння чужої праці. Найавторитетнішим релігійним філософом тих часів був Фома Аквінський — систематизатор ортодоксальної схоластики, теолог. Він заклав догматичні принципи релігійно-етичного підходу дослідження економічних проблем за тих часів.

Схоластика, середньовічна філософія, що створювала систему чисто формальних логічних аргументів для теоретичного обґрунтування догматів церкви. Схоласти запропонували теорію відсотку, в основі якої була відмінність між так званими «незамінними речами», які не руйнуються (не змінюються) при використанні — кінь, будинок /основні фонди/ та «замінними речами» — зерно, монети /оборотні фонди/. Вважалося, що перші можуть бути предметом оренди, в той час як другі — не можуть, оскільки користування ними не можливо відділити від права власності. Отже гроші можуть бути позичені, але «не здані в оренду». З оглядом на це, за думкою схоластів, стягувати відсоток на позичені гроші — незаконно.

З початком розвитку капіталістичних відносин у Європі, особливо в XI—XIII ст., право власності, право накопичення, право на такі доходи, як відсоток, торговельний прибуток поступово отримує визнання, що сприяло накопиченню капіталу і прискорило розпад феодалізму. Остаточне визнання права приватної власності, підприємництва, накопичення і будь-яких не протиправних форм доходу відбувається в епоху релігійної Реформації (XV—XVII ст.).

Релігійні реформи М. Лютера, Ж. Кальвіна схвалювали будь-яку працю, що призводила до власного або суспільного добробуту. Протестанти, які висловлювали настрої власників засобів виробництва, вважали допустимим існування ві-

відсотку в тих формах суспільних відносин, де допустимо існування постійного прибутку. Це стало новою етичною основою капіталізму, що почав бурхливо розвиватися.

У XIII–XV ст. у Західній Європі відбувається прискорений розвиток торгівлі і виробництва, а також виділення фінансової діяльності як особливої галузі економіки. Розвивається банківська діяльність, починають широко використовуватися такі фінансові інструменти, як вексель, кредит, термінові контракти, позики, ломбардні операції [9].

XV–XVIII ст. — період накопичення економічних знань і формування нових форм економічного життя. В цей період виникає меркантилізм (від італ. *mercante* — купець, торгівля), передісторія економічної науки, як перша система поглядів і методів вивчення економічних явищ. Погляди меркантилістів — це окремі спостереження і висновки у вигляді трактатів з практичними рекомендаціями на адресу правителів про те, як збільшити багатство країни, яке за тих часів ототожнювали з грішми (з золотою і срібною монетою) [9].

Перехід від «суспільства, що має ринок» до «ринкового суспільства» остаточно легалізувало мінову вартість, оскільки «борг» став першоосновою організації виробництва.

В епоху феодалізму при натуральному господарстві послідовність виробництва була така: виробництво → розподіл → борг. Тобто, спочатку селяни обробляли землю і вирощували продукцію — це було виробництво. Потім феодал розподіляв (навіть насильно) надлишки, при реалізації яких з'являлися грошові відносини і виникав борг. Проте коли земля і праця виявилися на ринку, організація виробництва змінилася на: розподіл → борг → виробництво. Тепер колишнім селянам доводилося орендувати землю і засоби праці, наймати робочу силу (організовувати виробництво) в розрахунок на майбутній прибуток. Щоб запустити таке виробництво, необхідно було знайти гроші ще до його початку. Тобто, розподіл результатів праці відбувався ще до створення доданої вартості, а борг став умовою організації виробництва.

Очевидно що перехід до «ринкового суспільства» потребував перегляду ідеологічної строгості і законодавчої заборони боргових відсотків. Боргові відносини, як невід'ємна економічна категорія будь-якої господарської діяльності, затвердилися як тільки землю і працю почали продавати — відбувся остаточний перехід до сучасної економічної парадигми.

Відміна будь-яких заборон на здійснення відносин позики та їх легалізація у правовому полі європейських країн почалась з прийняттям першого Цивільного кодексу у Франції на початку XIX ст., так званого Кодексу Наполеона, який послужив однією для формування нового буржуазного суспільства, закріпивши в своїх нормах, серед іншого, рівність учасників господарсько-цивільних відносин, недоторканність приватної власності, свободу укладення цивільно-правових договорів.

На відміну від європейських країн економічна думка країн Близького Сходу за тих часів мала переважно нормативний характер і мала на меті переважно регламентацію існуючих господарських відносин.

Лише починаючи з XIX ст. ортодоксальна заборона на відсотки була критично досліджена ісламськими модерністами, які намагалися переглянути деякі догматичні заборони ісламу, що, на їх думку, заважали суспільно-

економічному розвитку мусульманських країн. Концепція ісламського модернізму відрізняється від секуляризму тим, що він все ж таки наполягає на важливості релігії у суспільному житті, а від ісламізму тим, що не відкидає сучасні демократичні інститути, соціальні процеси та цінності [10].

Проте з другої половини XX століття під впливом низки чинників у багатьох мусульманських країнах почався процес реісламізації (так зване, Ісламське відродження), метою якого було відновлення основоположних релігійних принципів у суспільних відносинах. Результати цього процесу яскраво демонструє дослідження релігійних поглядів серед студентів університетів міста Анкара (Туреччина), яке проводилося з інтервалом 17 років — у 1978 та 1995 рр. (рис. 2). Згідно дослідження, спостерігалось суттєве підсилення релігійних поглядів, у середньому майже на третину від усієї освіченої молоді цілком світської держави з демократичними соціально-політичними інститутами.

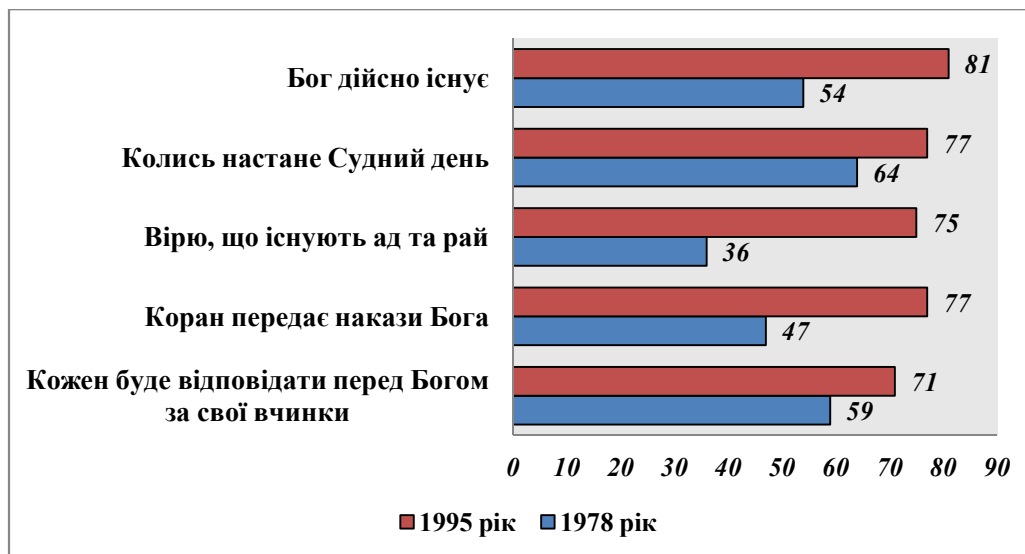

Рис. 2. Дослідження релігійних поглядів серед студентів університетів, м. Анкара, за 1978 та 1991 рр. [11]

Загальна реісламізація, бажання мусульманського населення повернутися до більш культурно автентичних форми соціально-політичної організації, разом з припливом «нафтодоларів» обумовили виникнення та швидкий розвиток ісламського банківського сектору.

З середини 1970-х років велика кількість представників академічного мусульманського середовища активно працювали над відродженням та «оновленням» визначення позичкового відсотка як *ріба*, закликали мусульман давати позики та позичати в «ісламських банках» (які уникали фіксованих ставок) і мобілізувалися для тиску на уряди, щоб заборонили нарахування процентів. Початком цього можна вважати Першу міжнародну конференцію з ісламської економіки в Мецці, яка відбулася у 1976 році, у провідному університеті Саудівської Аравії. На цій конференції «кілька сотень представників мусульманської

інтелігенції, шаріатських вчених та економістів однозначно заявили, що всі форми позичкових відсотків є забороненими ісламом» і закликали до підтримки та розвитку альтернативних форм фінансових відносин, які узгоджуються з релігійною етикою [12]. Доволі швидко, протягом кількох десятиліть, індустрія ісламських фінансів зросла до понад 300 банків і 250 взаємних фондів, які дотримувалися цих принципів у своїй діяльності.

І якщо протягом певного періоду в середовищі мусульманських юристів та економістів ще робились спроби узгодити використання банківського відсотку в рамках ісламської економічної доктрини, і провести межу між лихварством (у контексті історичного явища) та сучасною банківською справою, чи навіть класифікувати обсяги сум або цілі на які спрямовується отриманий відсоток (наприклад, на споживання — це *ріба*, на інвестування у виробничий капітал [13] або «розширення можливостей мікро- та малих підприємств» [14] — це не *ріба*), сьогодні, у цілому, спостерігається консенсус щодо заборони будь-якої позики з умовою обов'язкового повернення (сплати) з перевищенням суми позики, що розраховується на основі відсоткової ставки.

Висновки. Отже, слово «*ріба*» (в бук. перекладі з арабського — «прирощення»), вживалося арабами ще до ісламу для позначення поняття «збільшення». Сьогодні слово має значення лихварства та позичкового проценту, позначає додаткове/надлишкове зростання/збільшення і є основним з усіх елементів ісламських фінансів. У класичній ісламській юриспруденції визначенням *ріба* є «надлишкова вартість за відсутністю невід'ємної частини що забезпечує утворення цієї вартості».

Сьогодні, у цілому, у мусульманських правознавців існує консенсус недозволеності використання банківського відсотку в економічній діяльності. Цей консенсус апелює до джерел теорії та методології ісламської юриспруденції, якими, перш за все, є: Коран і Сунни (беззаперечні джерела наказів для усіх мусульман), в яких будь-яка форма фіксованих і заздалегідь визначених відсотків, як невеликих, так і великих; незалежно від цілей використання — чи то інвестиції, заощадження або споживання, вважається загальною заборонаю. Більш того, дане трактування *ріба* було інституціоналізовано численними фетвами, виданими за міжнародним шаріатським стандартом (International Shariah Standard) у багатьох країнах. Наприклад, MUI (Indonesian Council of Ulama) в Індонезії, SAC-BNM (Sharī'ah Advisory Council-Bank Negara Malaysia) у Малайзії.

Своєю чергою, така інституалізація закріпила юридично концепцію безпроцентного банкінгу в усієї доктрині ісламських фінансів, яка отримала бурхливий розвиток у результаті процесів реісламізації мусульманських суспільств з кінця 70-х років минулого століття. Саме з цього, на наш погляд, почалась «Нова ера» ісламських фінансів, відбулась поява та розвиток різноманітних видів фінансових послуг, які здійснюються в рамках ісламської економічної доктрини, тобто на засадах релігійної етики — Ісламу.

Список літератури

1. Мозговой О.М., Юркевич О.М., Субочев О.В. Сутність та розвиток доктрини ісламських фінансів. *Економіка України*. № 1 (674). 2018. с. 71–82.

2. Юркевич О.М., Залізнюк В.П., Субочев О.В. Історичні передумови виникнення ісламських фінансів як складового сегменту сучасної міжнародної фінансової системи. *Науковий журнал «Інвестиції: практика та досвід»*. № 15. 2021. С. 12–18. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2021/4.pdf
3. Юркевич О. М., Залізнюк В. П., Субочев О. В. Чинники еволюції ісламської економічної доктрини в контексті розвитку міжнародних фінансів. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 73–78. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2021/14.pdf
4. Корнєєв В.В. Ісламська фінансова модель: особливості розвитку. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012., Випуск 1 (44). С. 312–318. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://vsed.oneu.edu.ua/files/full/1_44_2012/312-318.pdf
5. Маймонид. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B4>
6. Бём-Баверк, Ойген фон. Капитал и процент, 1884–1889. Глава III. Защитники ссудного процента с XVI по XVIII век. Упадок учения канонистов // Избранные труды о ценности, проценте и капитале. М.: Эксмо, 2009. С. 286. 912 с. (Антология экономической мысли).
7. Р. И. Беккин. Исламская модель безпроцентной экономики и современность. *Вестник СПбГУ*. Сер. 5. 2007. Вып. 2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://economicsjournal.spbu.ru/article/view/3787/3402>
8. Баскин А.С., Ишманова М.С. История экономических учений. Курс лекций / Учебное пособие (Издание второе, дополненное и переработанное). Ижевск, ИЭиУ ГОУ ВПО «УдГУ». 2010.
9. Костюк В.Н. История экономических учений. М.: Центр, 2005.
10. Encyclopedia of Islam and the Muslim World, Thompson Gale (2004).
11. Mutlu, K. (1996), «Examining religious beliefs among university students in Ankara». *British Journal of Sociology*. 47(2). P. 353–359.
12. Kepel, Gilles (2003). *Jihad: on the Trail of Political Islam*. Harvard University Press. P. 77.
13. Ahmad, Umar Faruq and Hassan, M. Kabir. (2008). «Ribā and Islamic Banking». *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*. P. 1-33.
14. Rahman, Fazlur (1982), «Riba and Interest». *Journal of Islamic Studies*. No.1. Chicago: The University of Chicago Press.

References

1. Mozgovyy, O. Yurkevych, O. and Subochev, O. (2018), «The essence and development of the Islamic finance doctrine». *Ekonomika Ukrayiny*. vol. 1 (674). P. 71-82. [In Ukrainian]
2. Yurkevich, O., Zalizniuk, V. and Subochev, O. (2021), «Historical prerequisites for the emergence of islamic finance as a component segment of the modern international financial system». *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. vol. 15. P. 12–18, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2021/4.pdf (Accessed 2 November 2021). [In Ukrainian]
3. Yurkevich, O., Zalizniuk, V. and Subochev, O. (2021), «Factors of the evolution islamic economic doctrine in the context of international finance development». *Ekonomika ta derzhava*. vol. 8. P. 73–78, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2021/14.pdf (Accessed 2 November 2021). [In Ukrainian]
4. Korneev, V. (2012), «Islamic financial model: features of development». *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*. vol. 1 (44). P. 312–318, available at: http://vsed.oneu.edu.ua/files/full/1_44_2012/312-318.pdf (Accessed 20 July 2021). [In Ukrainian]

5. Wikipedia (2021), «Maimonides», available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/Maimonides> (Accessed 20 July 2021)
6. Böhm-Bawerk, Eugen von (1884-1889), *Kapital i protsent* [Capital and interest rate], Eksmo (2009), Moscow, Russia. [In Russian]
7. Bekkin, R.I (2007), «Islamic model of interest-free economy and modernity». *Vestnik StPGU*. [Online]. vol. 2. available at: <https://economicsjournal.spbu.ru/article/view/3787/3402> (Accessed 20 July 2021). [In Russian]
8. Baskin, A.S. and Ishmanova, M.S. (2010), *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy*. Kurs lektsiy [History of Economic Thought. Lecture course], 2nd ed, IEiU GOU VPO, Izhevsk, Russia. [In Russian]
9. Kostyuk, V.N. (2005), *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy* [History of Economic Thought], Tsentr. Moscow, Russia. [In Russian]
10. Encyclopedia of Islam and the Muslim World (2004), Thompson Gale, Farmington Hills, USA.
11. Mutlu, K. (1996), «Examining religious beliefs among university students in Ankara», *British Journal of Sociology*. vol. 47(2). P. 353–359.
12. Kepel, G. (2003), «Jihad: on the Trail of Political Islam». *Harvard University Press*. P. 77.
13. Ahmad, U. F. and Hassan, M. K. (2008). «Ribā and Islamic Banking». *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*. P. 1–33.
14. Fazlur, R. (1982), «Riba and Interest». *Journal of Islamic Studies*. vol. 1, Chicago: The University of Chicago Press. P. 18–34.

Стаття надійшла в редакцію 00.00.2021